

1) symbolism of the bird kingfisher and Saint Mary;
2) influence of the parallel name of the bird kingfisher «the bird of saint Martin», which has pre-Christian tradition, and connected to the auspicial rituals. The data from modern Italian dialects proved the suggestion, as they represent the names of Saints of the bird kingfisher, such as «the bird of Saint John», «the bird of Saint Lucia»,

«the bird of Saint Peter». It can signify that it could be even the semantic model of nomination, which originated from pre-Christian time and so has a long tradition. In fact, the nomination of Italian and French bird from the name of a saint is not accidental but it has more than 1000 years of history.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2017

УДК 81'232 (045)

МЕЖЖЕРІНА Ганна

ФУНКЦІЯ МІЖЗНАЧЕННЄВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЛЕКСЕМ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СХІДНОЇ СЛАВІЇ XI–XIII СТ.

У статті з'ясовано, які міжзначеннєві зв'язки на міжлексемному і внутрішньолексемному рівнях моделюють характерні риси фрагмента «соціально-етична оцінка особи» мовної картини світу Східної Славії XI–XIII ст. Дослідження проведене на матеріалі іменників і прикметників, які в писемних пам'ятках засвідчені в статичних соціально-етичних портретах людини.

Ключові слова: іменник, прикметник, соціально-етична оцінка, мовна картина світу, семантична структура слова, Київська Русь.

Вступ. Експлікація окремих фрагментів давніх мовних картини світу на основі реконструкції семантичних структур лексичних одиниць висвітлює не лише семантичні характеристики лексичних конститuentів картин світу, а й ті поняття морального, філософського, релігійного змісту, які є принципово концептуальними для носіїв мови.

Аналіз досліджень і публікацій. Давні мовні і концептуальні картини світу рідко слугують об'єктом дослідження через певні труднощі лінгвістичного та екстралінгвального порядку. Крім того, ретельності потребує вибір методики збору та препарування мовного матеріалу. Реконструкція фрагментів мовної картини світу Східної Славії періоду раннього Середньовіччя здебільшого проводилася шляхом аналізу лексико-семантичних угруповань (Г. О. Богатова, Г. М. Лукіна, Г. В. Межжеріна, В. Г. Меркулова, В. В. Німчук, В. І. Невоїт, І. П. Петльова, О. В. Прискока, А. В. Сібрук та ін.), опису етичних та естетичних категорій, які розкривають зміст антитези «добро і зло» (В. В. Колесов, В. М. Топоров) тощо. Свого часу нами було зроблено спробу експлікувати закодований в лексиці писемних пам'яток XI–XIII ст. фрагмент «соціально-етична оцінка особи» мовної картини світу часів Київської Русі, у лексико-семантичному дискурсі виявити ті структурні взаємозв'язки між соціально-етичними поняттями (*правдивість, доброді-*

ність, милосердя тощо), які формують зазначений фрагмент [4].

Постановка проблеми. У статті маємо на меті показати визначальну роль міжзначеннєвих зв'язків у формуванні мовної картини світу Східної Славії XI–XIII ст. Зокрема, передбачається з'ясувати, які міжзначеннєві зв'язки на міжлексемному і внутрішньолексемному рівнях моделюють відмітні риси фрагмента «соціально-етична оцінка особи» мовної картини світу часів Київської Русі. Дослідження проведене на матеріалі семантично об'єднаних оцінних іменників і прикметників, засвідчених у статичних соціально-етичних портретах людини в писемних пам'ятках. Основним джерелом матеріалу слугували писемні оригінальні й перекладні тексти XI–XIII ст. Зважаючи на те, що семантичні структури та особливості функціонування значної кількості лексем описані нами в попередніх публікаціях, а також з огляду на поставлене в статті завдання, зосередимося на деяких більш загальних моментах, не обтяжуючи виклад матеріалу численними деталями.

Міжзначеннєві зв'язки і моральна оцінка. Проведена експлікація фрагмента «соціально-етична оцінка особи» мовної картини світу часів Київської Русі показала, що закладена в семантиці оцінних іменників і прикметників соціально-етична, моральна оцінка людини корелює з відповідними філософськими

поняттями (*моральна самосвідомість, світоглядні принципи* тощо), серед яких поняття *моральної свідомості* виконує системоутворюючу функцію. У змісті філософського поняття *моральної свідомості* «розрізняють, з одного боку, норми і принципи, з іншого — моральні мотиви, ціннісні орієнтації, етичні цінності. Моральні приписи і моральні оцінки різного рівня не тільки не заперечують, а доповнюють одне одне. Найповніше поєднання усіх цих сторін здійснюється в категоріях М. с., що постають основними елементами її смислової вибудови. До них належать: добро і зло, обов'язок, відповідальність, справедливість, сенс життя, щастя» [9, с. 399]. Ціннісна орієнтація лежить в основі будь-якої картини світу, незалежно від того, конституують цю картину світу лексеми, які позначають предмети матеріального світу, чи лексеми, семантично пов'язані з духовними засадами людини. За спостереженнями лінгвістів, «картина світу є вихідним елементом світогляду людини, а не тільки його світобачення. При розгортанні свого змісту вона спирається багато в чому на принцип ціннісної орієнтованості, який виступає в ній як головний принцип ієрархізації предметів» [6, с. 45].

Окрему наукову проблему, розв'язання якої потребує об'єднаних зусиль лінгвістів, літературознавців, істориків, філософів, культурологів, становить з'ясування ключових характеристик середньовічної мовної картини світу. За словами А. Я. Гуревича, ціннісна орієнтація середньовічної мовної картини світу тісно пов'язана з таким параметром, як цілісність, зумовлена дією доцентрових об'єднувальних сил: «Оскільки регулятивний принцип середньовічного світу — бог, мислимий як найвище благо й досконалість, то світ і всі його частини набувають морального забарвлення. У середньовічній «моделі світу» немає етично нейтральних сил і речей: усі вони співвіднесені з космічним конфліктом *добра і зла* й залучені до всесвітньої історії спасіння» [3, с. 296]. Конотативні значення тих системно організованих лексичних одиниць, за допомогою яких відбувається багатопланова інтерпретація все-світу і які моделюють давню східнослов'янську картину світу, у своїй сукупності виконують функцію структурування моделі світу. Семантична організація фрагмента «соціально-етична оцінка особи», яка є своєрідною проекцією світоглядних принципів людини Київської Русі, формується в процесі взаємодії трьох основних чинників: загальносоціальні стерео-

типи сприйняття дійсності, світорозуміння народу і, нарешті, індивідуальна позиція суб'єкта. «Не можна не враховувати й того факту, — відзначає В. М. Телія, — що емотивно-оцінне ставлення детерміноване світоглядом народу — носія мови, його культурно-історичним досвідом, системою наявних у даному соціумі критеріїв оцінки (що необхідно для адекватного сприйняття), а також універсальністю оцінного судження, яке зобов'язує «дотримуватися» порівняння цінності об'єкта з деякими стереотипами або стандартами за певною шкалою, яка відбиває суспільно-усталені норми уявлення про добре чи погане, або про те, що виявляється понад норму або нижче за норму» [8, с. 39]. Усі три фактори як структурні елементи взаємопов'язані, об'єднані в систему, взаємозумовлені, взаємозначальні.

У площині досліджуваного лексико-семантичного поля на тлі розмаїтої множини іменників і прикметників, специфікованих на оцінюванні людини за якоюсь однією моральною рисою, вирізняється група загальнооцінних лексем: *истиньнии, съвершении, свѣтѣи, добрыи, благыи, злыи, проклѣтѣи, лихыи*. У формуванні фрагмента «соціально-етична оцінка особи» на них припадає значне семантичне навантаження. Кваліфікуючи оцінне значення як реляційне, тобто таке, яке встановлює відповідність між світом і його ідеалізованою моделлю, Н. Д. Арутюнова відзначає, що предикати *добрий* і *поганий* повідомляють тільки про те, що цю властивість має аналог в ідеалізованій моделі, а «оцінне висловлення виявляє наявність (або відсутність) у дійсному ідеального» [1, с. 182]. Основи семантики зазначених загальнооцінних лексем були закладені в період індоєвропейської єдності; завдяки цьому лексеми мають синкретичну семантику і залежно від контексту актуалізують різні смислові та оцінні відтінки. Семантика деяких загальнооцінних прикметників (*лихыи, добрыи, благыи, злыи* та ін.) реалізує жмуток взаємопов'язаних і водночас автономних конкретних значень. Наприклад, значення «поганий» слова *лихыи* реалізується в «поганий (про людину)», «поганий, несправедливий (про закон тощо)», «поганий, недобррозичливий, лукавий, хитрий, підступний», «поганий, буйний, неспокійний, свавільний, самовільний; який чинить зло», «який має негативні якості / властивості, не задовольняє вимогам», «немічний, крихкий», «убогий, старий, ветхий».

Реконструкція семантики лексем, які моделюють фрагмент «соціально-етична оцінка особи», дала змогу виявити, що семантично всі лексеми прямо або непрямо пов'язані з дихотомією добро / зло і тернарною опозицією любов / нелюбов / ненависть. Соціально-етична оцінка особистості відбувається через зв'язок з емоціями, почуттями любові й ненависті в різних виявах: любов до Бога, до ближніх, до праці (з одного боку — позитивно конотовані *боголюбивий* «який любить Бога», *милостилюбець* «той, хто любить робити ласку, милість; милостивий», *милостивий* «добрий, доброзичливий до людей», *правдивий* — тут доброзичливість знаходить вияв у бажанні не завдати шкоди ближньому шляхом обману, *прощальний* «який не пам'ятає зла й легко прощає, виявляє доброзичливість як до друзів, так і до ворогів», а з другого боку — негативно конотовані *завистник* «той, хто заздрить іншим і виявляє при цьому недоброзичливість», *любоприйимий* «схильний до чвар», *клеветливолюбцець* «той, хто звинувачує, доносить, тобто словом завдає людям зло»).

У книжно-писемній мові XI–XIV ст. основа *любо-* виступала як одна з найпродуктивніших для творення композитів [2, с. 166]; у східнослов'янських текстах XI–XIII ст. в активному вжитку були іменники *любовь*, *любление* «любов, прихильність; пристрасть; мир, злагода»; іменник *любовь* використовувався навіть у діловій термінології [10, с. 157 та ін.]. У формуванні субстантивно-ад'єктивного поля «соціально-етична оцінка особи» і відповідного фрагмента мовної картини світу Київської Русі бере участь понад сімдесят іменників і прикметників, до складу яких входить корінь *-люб-* із загальним значенням «любов» (за попередніми даними, понад шістьдесят лексем; останні розвідки дали нам змогу залучити до цього списку додаткові лексеми). У семантиці оцінних лексем різнопланово конкретизується поняття *любові*, відбиваючи ставлення людини до Бога, добра, пошуків правди і справедливості, до ближніх (зокрема, до дітей, братів, прочан, ченців) і до самого себе, до праці і до матеріальних цінностей, багатства і влади. У загальному вигляді, без конкретизації, семантика лексем *вѣролюбцець*, *боголюбцець*, *боголюбивий*, *христілюбцець*, *христілюбивий* представлена значенням «який виявляє любов до Бога, до християнства»; *благолюбивий*, *добролюбивий*, *любнодобродѣтельникъ* — «той, хто любить робити добро»; загальне значення «сповнений любові

до людей, до ближнього» об'єднує лексеми *братолюбцець*, *друголюбцець*, *чоловіколюбцець*, *моужлюбцець*, *братолюбивий*, *друголюбивий*, *любочоловічень*, *чоловіколюбивий*, *любовьный*, *любовьный*; значення «той, хто любить дарувати; щедрий» об'єднує лексеми *даролюбивий*, *даролюбивий*, *щедролюбивий*; *любострадальний*, *дѣлолюбивий*, *люботрудолюбивий*, *страдолюбцець* — «той, хто любить працю»; загальне значення «любить істину, правду, справедливість» консолідує лексеми *любоистець*, *любоправитель*, *любовноистець*, *истинолюбцець*; значення «той, хто любить допомагати прочанам, мандрівникам» лежить в основі семантики композитів *страннолюбцець*, *страннолюбивий*, *страннолюбивий*. Структуру протилежного — негативного полюса формують блоки лексем із загальними значеннями: «схильний до неморальних учинків; якого приваблює гріховне», «який любить сварити; схильний до чвар», «який не любить обдаровувати, дарувати подарунки», «який любить золото, срібло, гроші», «який любить владу, мріє про владу», «який легко порушує клятву», «який любить звинувачувати, доносити» тощо. При цьому негативна семантика різних лексем містить в собі один спільний компонент — інтегративну сему «який любить щось недобре».

Ще одна особливість лексико-семантичного поля, на якому базується аналізований фрагмент картини світу, полягає в тому, що семантика його складників багато в чому визначається релігійними настановами, християнськими світоглядними принципами. Семантична структура іменників і прикметників зі значенням соціально-етичної оцінки особи свідчить про те, що кожна лексема більшою або меншою мірою виявляє зв'язок із філософією християнства. У деяких, насамперед теологічних лексемах *набожський*, *моученик*, *безбожський*, *христілюбивий*, *благочестивий*, *невѣрний*, *богобоготнивий* та ін., такі зв'язки дуже прозорі. Але найчастіше семантична прозорість (передусім це стосується композитів еноцентричного типу) є уявною; у таких випадках апріорне встановлення значення давнього слова є хибним накладанням семантичної структури відповідного сучасного слова на структуру давнього слова. Об'єктивну картину може дати розгляд функціонування лексеми в певних хронологічних координатах у межах певної лексико-семантичної системи з урахуванням екстралінгвальних чинників. Наприклад, прикметники *тихий* «тихий; тихомірний; скромний»

і *кротъкодоушьнь* «смирений; незлобивий; який нікому не бажає зла, доброзичливий; лагідний, чуйний», на перший погляд, позбавлені філософського значення, але насправді разом з іншими лексемами (*сьмѣренныи, беззълובивыи, кротъкыи, негърдыи, неослоушьливыйи, покориъвыи, покоръныи, послоушьливыйи, послоушьныи* та ін.) реалізують ідею християнського смирення, покірливості долі. Те ж саме можна сказати і про прикметник *мълчаливыи* «який любить мовчання, звичайно мовчить», який разом з іменниками *мълчальникъ* «той, хто взяв обітницю мовчання, мовчальник» і *мълчаникъ* «те саме» реалізує пов'язану з філософією ісіхазму ідею мовчання.

У координатах мовної картини світу XI–XIII ст. креолізацію стародавніх язичницьких та християнських уявлень про добро та зло у філософському світобаченні людини Київської Русі найяскравіше відображає семантика лексем, які сягають часів індоєвропейської єдності. Відмітні риси концептосфери фрагмента «соціально-етична оцінка особи» зумовлені існуванням певних значень та їхніх розгалужених кореляцій, організованих на основі міжлексемних та внутрішньолексемних збігів і протиставлень. Такими є співвідношення значень «сповнений багатьох чеснот» і «щасливий», значень «грішний» і «нешасний; якого спіткало горе» в семантиці цілого ряду найуживаніших лексем. Ці кореляції віддзеркалюють не тільки каузальні зв'язки «доброго вчинку» з «позитивними наслідками» та «поганого вчинку» з «негативними наслідками», а й основні принципи християнського світогляду. Прикметник *блаженныи* вживався і на позначення людини, сповненої багатьох чеснот, і на позначення людини щасливої, сповненої Божої благодаті. Значення прикметників *хоудыи, ока»ньныи, оканъныи, оканыи, зълыи, лихыи, лютыи, проклътыи* маркують зв'язок семантики гріха із семантикою *горя, нещастя, нещасливої долі*. У семантичній структурі др. *зълыи* наявні значення «грішний, поганий» і значення «якого спіткало горе». Слово *лютыи* використовувалося на позначення поганої, жорстокої, неморальної людини, а значення «біда, нещастя», «погано, гірко, боляче, важко тощо» знаходимо в семантиці іменника *лютъ* і прислівників *лютъ* і *лито*. Значення «поганий, грішний, проклятий» др. *проклътыи* пов'язане зі зловісним пророцтвом, насиланням горя, нещастя. У семантиці лексем *хоудыи, ока»ньныи, оканъныи, оканыи, зълыи, лихыи, лютыи, проклътыи* зв'язок значень «грішний» і «нешасний;

якого спіткало горе» водночас відбиває і осуд, і співчуття, і прощення: осуд людини, яка скоїла гріх, і християнське співчуття до неї як до такої, яка є нещасною, позбавленою Божої благодаті. Саме ці давні зв'язки є найбільш прихованими, нерідко латентними, але водночас найміцнішими й довготривалішими; так, у подальші періоди кореляцію значень «грішний» і «нешасний» в російській мові виявляли дієслова *окаявати, окаяти* та іменники *окаянница, окаянство*: *окаявати* «оголошувати нещасним, жалюгідним, грішним», *окаяти* «визнати або назвати нещасним, жалюгідним, грішним», *окаянница* «нешасна, жалюгідна, грішна людина», *окаянство* «убогість, слабкість», «нищість, підлість».

В антонімічні відношення вступають і лексеми в цілому, і окремі значення, що входять до їх семантичних структур. Значення прикметника *вѣръныи* маркує поєднання семантики *православ'я* із семантикою *правильності* та *істинності*; у семантичній структурі др. *правыи* значення «православний» корелює зі значенням «правильний, істинний»; у семантичних структурах лексем *невѣръныи, зълмоудръныи, лоукавыи, лоукавъныи*, які перебувають в антонімічних відношеннях із лексемами *вѣръныи* і *правыи*, співіснують значення «неправославний» і «помилковий, неправильний». Др. *благочъстывыи* — це водночас «православний, християнин» і «чеснотливий», а др. *безбожьныи, беззаконъникъ, беззаконъныи* слугують на вираження як значення «іновірний, неправославний», так і значення «грішний». Аналогічним чином організовані значення антонімічних лексем *чистыи* і *нечистыи, скверъныи*: др. *чистыи* поєднує в собі два основні смисли — «чистий» і «чеснотливий», др. *нечистыи* поєднує смисли «брудний» і «грішний». Онтологічний зв'язок поняття *праведності* зі світлом, чистотою, мудрістю закладений в семантиці лексем *свѣтълыи, чистыи, моудрыи*; вірність християнському вченню, духовна чистота, щастя міцно пов'язані з поняттям *світла*.

Амбівалентність притаманна семантичним структурам оцінних лексем *боголюбивыи, богоненавистъникъ, богоненавистъныи, безчъстьникъ, безчъстьныи, изкоусъникъ, любопърънь, любъзныи*. Так, оцінний прикметник *боголюбивыи* функціонував зі значеннями «такий, який любить Бога» і «угодний Богові; якого любить Бог»; семантична структура др. *любъзныи* утворена двома основними взаємопов'язаними значеннями «сповнений любові» і «такий, якого люблять».

На негативному полюсі спостерігається більше розмаїття та конкретизація подібних зв'язків із їх реалізацією в семантиці окремих лексичних одиниць. Лексеми *бесоурменинь*, *безбожьныи*, *поганыи*, *зьлославьнь*, *лоукавыи*, *лоукавьныи*, *противьныи* поєднують у своїх семантичних структурах значення «іновірний, неправославний» і «поганій»; прикметник *гьрдыи* позначав людину непоступливу, сповнену гордині і водночас жорстоку; у семантиці др. *дивии* поєднані значення «нехристиянин» і «буйний, неприборканий, шалений» тощо.

Зіставний ракурс. Подібно до того, як змінюється семантична структура окремого слова, посилюються або послаблюються зв'язки між її компонентами, перерозподіляються функції між значеннями, відтінками значень, семами, змінюється й мовна картина світу в цілому; «загалом мовна картина світу є антропоцентричною, оскільки вихідною точкою є людина, що пізнає незалежний від неї світ і створює мовні засоби фіксації та передачі знань про нього іншим; за функціонуванням — динамічною мінливою системою як у просторі та в часі, так і в текстах» [5, с. 17].

Давні тексти свідчать про те, що для людини Київської Русі найпершим орієнтиром в оцінці етичних, моральних учинків було поняття *любові*. На перший погляд, у цьому немає нічого несподіваного. Але навіть побіжне звернення до давньоанглійської, давньоісландської, давньосаксонської мов висвітлює цю рису давньої східнослов'янської картини світу як концептуально значущу. Спеціаліст у галузі давніх скандинавських мов М. І. Стеблін-Каменський помітив, що в епоху, до якої належить розквіт поезії скальдів, поняття, яке виражається за допомогою слова *любов*, було відсутнім: «У давньоісландській мові є 4 слова, які можна було б запідозрити в тому, що вони означають «любов». Це слова *kærleikr*, *elska*, *munnr* і *ást*. <...> Слово *kærleikr* <...> означало не «любов», а «дружба» (між конунгом і дружинником тощо). Іменник *elska*... з'являється тільки в пізній поезії християнського змісту <...>. Третє слово — *munnr* <...>. Словники визначають його як «душа», «бажання», «радість», «насолода», «інтерес» тощо. <...> У поезії скальдів це слово... жодного разу не можна перекласти як «любов», і в жодній із скандинавських мов значення «любов» не розвинулося в цьому слові. Нарешті, четверте слово — *ást* — визначається словниками як «прихильність» або «ласка», але також «любов». <...>

Слово це позбавлене романтичного ореола» [7, с. 79–80].

Своєрідність східнослов'янської мовної картини світу XI–XIII ст. виявляється на тлі сучасних української, російської, білоруської мов. Семантичний обсяг лексем, які формують фрагмент мовної картини світу Київської Русі, не збігається з семантичним наповненням відповідних сучасних іменників і прикметників. Деякі семантичні зміни накреслилися ще в XI–XIII ст. У межах лексем зі складною семантичною структурою відбулася певна трансформація співвідношення між основними і неосновними значеннями. За даними писемних пам'яток XI–XIII ст., у семантиці слова *добрыи* основними значеннями були «добрий» (антонімічне значення «поганій») і «доброзичливий, незлий». Хоча ці значення зберегли сучасні українська, російська та білоруська мови, в українській мові загальне значення залишається домінуючим, а в російській воно поступилося місцем значенню «такий, який ставиться до людей з прихильністю; доброзичливий». Тексти свідчать, що в XI–XIII ст. ця лексема часто вживалася зі значеннями «багатий», «багатий, знатний», а в сполученні зі словами *люди*, *коупць* та ін. нерідко утворювала соціальні та юридичні терміни. Відповідні сучасні східнослов'янські континуанти не зберігають цього значення; його відбитки знаходимо лише в семантиці українського іменника *добро* і деяких російських діалектних іменників. Лексеми *коварьныи*, *лихыи*, *гьрдыи*, *прѣльстьныи* зазнали зміни конотації. На відміну від сучасного рос. *коварный* давня лексема *коварьныи* в XI–XIII ст. — периферійна з позитивним значенням «розсудливий, розважливий». І навпаки, в XI–XIII ст. прикметник *лихыи* відзначався негативною конотацією, але в XIII ст. вже накреслився розвиток також і позитивного значення «сміливий, хоробрий, удалий». У XI–XIII ст. слово *гьрдыи* вживалося з негативними значеннями «зарозумілий», «пихатий», «жорстокий»; перехід до позитивної конотації відбувся значно пізніше XIII ст. Лексема *прѣльстьныи* мала в XI–XIII ст. чітко виражену негативну конотацію, уживалася зі значенням «такий, який спокушає; який за допомогою обману схиляє до гріха»; з часом в українській мові це слово вийшло з ужитку, а в російській набуло іншого значення і позитивної конотації. Вихідне значення збереглося у богословських текстах і відповідних контекстах.

Висновки. Визначальну роль у формуванні мовної картини світу Східної Славії XI–XIII ст.,

моделюванні характерних рис фрагмента «соціально-етична оцінка особи» мовної картини світу Київської Русі відіграють міжзначеннєві зв'язки на міжлексемному та внутрішньолексемному рівнях. Закладена в семантиці оцінних іменників і прикметників соціально-етична оцінка людини корелює з відповідними філософськими поняттями (*моральна самосвідомість, світоглядні принципи* тощо), серед яких поняття *моральної свідомості* виконує системоутворюючу функцію. Структура зв'язків значень та їх відтінків у семантичній структурі іменників і прикметників, наявність сталих співвідношень між семантичними компонентами віддзеркалюють певні моральні пріоритети людини Київської Русі, уявлення про зв'язок понять добра й зла, духовності й бездуховності. Семантично всі лексеми, які моделюють фрагмент «соціально-етична оцінка особи», прямо або непрямо пов'язані з дихотомією добро / зло і тернарною опозицією

любов / нелюбов / ненависть та виявляють зв'язок із філософією християнства. Поняття *любові / ненависті* по-різному конкретизується в семантиці оцінних лексем, відбиваючи ставлення людини до Бога, добра, пошуків правди і справедливості, до ближніх (дітей, братів, прочан, ченців) і до самого себе, до праці і до матеріальних цінностей, багатства і влади. Значення лексем, які сягають часів індоевропейської єдності та відображають світосприйняття стародавньої людини, у мовній картині світу східних слов'ян XI–XIII ст. трансформуються в такі, що являють собою результат взаємодії християнської та язичницької моделей світу. Зіставлення домінуючих і периферійних ознак фрагмента «соціально-етична оцінка особи» з відповідними ознаками фрагментів інших картин світу на синхронічному та діахронічному зрізах виявляє й всебічно підкреслює своєрідність мовної картини світу часів Київської Русі.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. — М.: Языки русской культуры, 1999. — I–XV, 896 с.
2. Вялкина Л. В. Словообразовательная структура сложных слов в древнерусском языке XI–XIV вв. // Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка: Сб. статей / Отв. ред Р. И. Аванесов. — М.: Наука, 1974. — С. 156–195.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / Арон Яковлевич Гуревич. — М.: Искусство, 1984. — 350 с.
4. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі / Ганна Валентинівна Межжеріна. — К.: Вид. Центр КНЛУ, 2006. — 448 с.
5. Огуй О. Д. Мовна картина світу: проблема організації складників // Мовознавство, 2013. — № 4. — С. 15–26.

А. МЕЖЖЕРИНА

ФУНКЦИЯ СВЯЗЕЙ МЕЖДУ ЗНАЧЕНИЯМИ ЛЕКСЕМ В ФОРМИРОВАНИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ВОСТОЧНОЙ СЛАВИИ XI–XIII ВВ.

В статье выяснено, какие связи между значениями на межлексемном и внутрилексемном уровнях моделируют характерные черты фрагмента «социально-этическая оценка лица» языковой картины мира Восточной Славии XI–XIII вв. Исследование проведено на материале существительных и прилагательных, которые в письменных памятниках XI–XIII вв. засвидетельствованы в статических социально-этических портретах человека.

6. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др.; отв. ред. Б. А. Серебренников. — М.: Наука, 1988. — С. 8–69.

7. Стеблин-Каменский М. И. Историческая поэтика / Михаил Иванович Стеблин-Каменский. — Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1978. — 174 с.

8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. — М.: Наука, 1986. — 141 с.

9. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін.; НАНУ, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

10. Франчук В. Ю. Киевская летопись: Состав и источники в лингвистическом освещении / Вера Юрьевна Франчук. — К.: Наук. думка, 1986. — 180 с.

Ключевые слова: существительное, прилагательное, социально-этическая оценка, языковая картина мира, семантическая структура слова, Киевская Русь.

H. MEZH ZHERINA

FUNCTION OF INTER- AND INTRA-LEXEME LINKS BETWEEN THE MEANINGS IN THE FORMATION OF THE EAST SLAVIC WORLD VIEW OF XI–XIII CENTURIES

The primary role of links between the meanings on inter-lexeme and intra-lexeme levels in the formation of the fragment's «socio-ethical assessment of person» of the East Slavic world view of 11–13th peculiarity have been disclosed within the conceptual

domain. The study was conducted on the material of nouns (*милостилюбъць, люботроудникъ, странньо-любъць, безбожьникъ* etc.) and adjectives (*боголюбивыи, друголюбивыи, даролюбъзныи, хоудыи, оканьныи* etc.), which in Old literary monuments used in static socio-ethical portraits of person.

Key words: noun, adjective, semantic structure of the word, socio-ethical assessment, world view, Kyiv Rus'.

H. MEZHHERINA

FUNCTION OF INTER- AND INTRA-LEXEME LINKS BETWEEN MEANINGS IN FORMATION OF EAST SLAVIC WORLD VIEW OF XI–XIII CENTURIES

The article addresses the Old mapping of the world during the Kyiv Rus' period. The primary role of links between the meanings on inter-lexeme and intra-lexeme levels in the formation of the fragment's «socio-ethical assessment of person» of the East Slavic world view peculiarity has been disclosed within the conceptual domain. The study was conducted on the material of nouns and adjectives, which in written monuments used in static social and ethical portraits of person. The article is based on the analysis of Old literary monuments of 11–13th cent. It is shown that the socio-ethical, moral assessment of a person correlates with the corresponding philosophical notions, concepts, among which the concept of moral consciousness performs a system-forming function. In the formation of the fragment, a specific semantic load falls on the lexemes with a general assessment (*истиньныи, съверьшенныи, сватыи, добрыи, благыи, зьлыи*). It is found that semantically all lexemes directly or indirectly related to the dichotomy of good / evil, binary and ternary opposition of love / hate and love / dislike / hate.

The socio-ethical assessment of person is carried out through the connection with emotions, feelings of love and hatred in various manifestations: love for God, for the neighbors, to work (*милостилюбъць* «one who loves to do kindness; mercy, merciful», *завистьникъ* «one who envies others and thus reveals hostility»). The concept of *love* is described in various ways in semantics of seventy lexemes with the root *-люб-* (*боголюбивыи, благолюбивыи, друголюбъць, щедролюбивыи, страдолюбъць, любъзноистъць, страннолюбивыи*), reflecting the attitude of man to God, goodness, search for truth and justice, to near ones (children, brothers, pilgrims, monks) and to himself, to work and to material values, wealth and power. All lexemes are more or less connected with the philosophy of Christianity. Distinctive features of the fragment are determined by the correlation of meanings «full of many virtues» and «happy», meanings «sinner» and «unhappy, who suffered grief» (*блаженныи, хоудыи, оканьныи*), «Orthodox» and «true, genuine» (*правыи*). Ontological connection of the concept of *righteousness* with light, purity and wisdom is laid down in semantics of the lexis *свѣтлыи, чистыи, моудрыи*. The coexistence of meanings «one who loves God» and «acceptable to God, whom God loves», meanings «heterodox, non-Orthodox» and «bad», meanings «non-Orthodox» and «false, wrong» and others (*боголюбивыи, богоненавистьныи, безчьстьникъ, безчьстьныи, изкоусьникъ*) is specific. A comparison of some dominant and peripheral features of the fragment with corresponding features of fragments of other world view on synchronous (Old English, Old Icelandic, Old Saxon) and diachronic (modern Eastern Slavic) sections is carried out.

Стаття надійшла до редакції 5.11.2017

УДК 811.112.2'344

ПОХИТУН Тетяна, УМАРОВА Аліна

НІМЕЦЬКА ОРФОЕПІЯ Й ОРФОФОНІЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування голосних і приголосних фонем у мовленні німців, пов'язаних із орфоепічними та орфофонічними розбіжностями в реалізації німецької вимовної норми.

Ключові слова: орфоепія, орфофонія, алофонічна варіативність.

Вступ. Розвиток будь-якої мови відбувається водночас з її функціонуванням. Вона зазнає певних змін, причому змінюються не лише її елементи та їхні структурні відношення, але й самі правила функціонування. Суспільство постійно відчуває нові потреби в мовному вира-

женні своєї різноманітної діяльності, що сприяє поступовому створенню нових елементів, нових структурних відношень, нових правил функціонування, тісно пов'язаних із розвитком мови.

Виявлення ступеня зміни співвідношення системних і функціональних властивостей